

AHİLİK VE TÜRK SOSYO-KÜLTÜREL HAYATINA KATKILARI

Anzavur DEMİRPOLAT*
Gürsoy AKÇA**

ÖZET

Ahilik, Türklerin sosyal ve kültürel hayatının şekillenmesinde etkili olan temel sosyal kurumlardan birisidir. Bu çalışmada ahilik kurumunun tarihsel dinamikleri ve vaz ettiği değerlerin gelişimleri incelenerek, Türk toplumunun sosyo-kültürel gelişiminde oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden, ilk etapta, ahiliğin temel kıymetlerini oluşturan fütüvvet idealinin gelişimi, daha sonra ahiliğin Türk sosyo-kültürel hayatındaki etkileri incelenecektir.

ANAHTAR KELİMELER

Fütüvvet, ahilik, sosyal yapı, kültürel yapı, sosyal ahlak, iş ahlakı.

TURKISH FUTUVVA GUILDS AND ITS CONTRIBUTION ON THE TURKISH SOCIO-CULTURAL LIFE

ABSTRACT

Turkish futuwva guilds (Akhis) is one of the main social institutions that was effective in shaping the socio-cultural life of the Turks. In this study, the role of Akhis in socio-cultural development of the Turkish society is analyzed by investigating the historical dynamics of the Akhi organization and the development of the values formed by Akhis. Therefore, firstly, we deal with the development of futuwva ideals that constitutes the basic values of the Akhisi, then we examine the effects of Akhis on the socio-economic life of Turkish society.

KEY WORDS

Futuwva, Akhis, Social Structure, Cultural Structure, Social Ethics, Work Ethics.

GİRİŞ

Bir milletin sürekliliği, tarihi süreçte geliştirdiği temel idealler ve müesseseleriyle olan bağlarını sürdürmesine ve gelişimini bu idealler ve müesseseler üzerine bina edebilmesine bağlıdır. Bu bağlamda, başta Anadolu olmak üzere tarih içerisinde Türk varlığının vücut bulduğu ve etkinlik alanları

* Arş. Gör. Dr. , Selçuk Üniversitesi Fen-debiyat Fak. Sosyoloji Bölümü.

** Arş. Gör. Dr. , Selçuk Üniversitesi Fen-debiyat Fak. Sosyoloji Bölümü.

oluşturduğu bölge ve coğrafyalardaki sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim ve birikimlerin kurucu unsurlarının anlaşılması, başta Türkiye olmak üzere günümüzde ciddi sosyo-ekonomik problemlerle iç içe olan Orta Doğu ve Balkanların geçmiş tarihlerine ve güncel gelişimlerine ışık tutacaktır. Başta Türk toplumu olmak üzere zikredilen coğrafya ve bölgelerin sosyo-kültürel yapısının önemli dinamiklerinden birisini fütüvvet birlikleri (ahi birlikleri) oluşturmuştur. Bu kurumun tarihsel gelişiminde etkili olan dinamiklerin tetkik edilmesi sosyal ve kültürel hayata ait gelişmeleri anlamada ve yönlendirmede özel bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla, bu araştırmada ahilik müessesesinin kökeni analiz edilerek, Türk Milletinin sosyal ve kültürel hayatına yaptığı katkılar incelenecektir.

FÜTÜVVET HAREKETİ VE AHİLİK

Ahilik kurumunun doğru anlaşılması, fütüvvet kurumunun ve ideallerinin doğru anlaşılmasıyla mümkündür. Zira, ahilik hicri ikinci yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan fütüvvet anlayışının ve bu anlayışın cisimleştiği sosyal örgütlenme biçiminin Anadolu'da kazandığı özel bir biçimdir. Bu düşünceden hareketle öncelikle fütüvvet müessesesinin incelenmesi uygun olacaktır.

Fütüvvet, İslamiyet'in tesirinde aşiret hayatından yerleşik hayata doru evrilen Arap toplumunda göçebe aşiret dönemlerine ait Arap kültürünün - asil insan- idealinin karakterleri olan konukseverlik, cömertlik ve yiğitlik gibi değerlerin yeni yapıdaki yansımaları olarak müteala edilebilecek olan toplum ideolojisinin adıdır.¹ Bu ideolojinin kahramanı olan fata(feta), eski Arabın zihninde yaşattığı asil ve kamil insanı ifade etmekteydi. Bu kahraman, birisi misafirperverlik ve sehavet (cömertlik), diğeri şecaat (cesaret-kahramanlık) olmak üzere iki vasıf ile temayüz etmişti.² Bu yönüyle fütüvvet İran'daki civanmertlik eski Türklerdeki akıllık ve alplık ve Batıdaki şövalyelikte olduğu gibi her toplumda karşılaşılabilen bir yiğitlik ülküsünün Arap toplumundaki tezahürü görünümündedir. Başlangıçta bu ülkü, cömertlik, misafirperverlik ve kahramanlık boyutlarıyla sınırlı iken zamanla İslami ve tasavvufi derinlikler kazanmıştır.³ Nitekim, fütüvvet hakkında ilk yazarlar sufiler olmuşlardır. Fütüvvete dair yazılmış olan en eski kaynak kendisi de Horasan melametili'ğine

¹ Sebahattin Güllülü, Ahi Birlikleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992, s. 29_30.

² Franz Taeschner, "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", Çev. Fikret Işıltan, İ.Ü.İ.F.M., C: 15, S: 1-4, 1953-1954, s. 5.

³ Ahmet Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanatkarların Sosyo- Ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri, Kırşehir 1984, s. 42.

bağlı olan Sülemi'nin *Tasavvufta Fütüvvet* isimli eseridir. Bu eserde fetalığa ve fütüvvete dair vazedilen idealler ve değerler kendisinden sonra yazılan bir çok fütüvvet-namede tekrar edilmiştir. Başta Horasan Melamileri ve bunlar hakkında en önemli bilgileri kendisinden edindiğimiz Sülemi olmak üzere, diğer sufi üstatlar, fütüvveti ve fatalığa ait değerleri tasavvufi bir dünya görüşü çerçevesinde, özellikle de tasavvufun 'insan-ı kamil' ideali çerçevesinde yeniden şekillendirmişlerdir.⁴ Sufilerce fütüvvet, tasavvufi yaşantının önemli mertebelerinden birisi olarak kabul edilmekteydi. Onlara göre, fütüvvet, iyi davranışların toplamından ibaret olan bir yaşam tarzıydı. Bu yaşam tarzı, Peygamberlerin ve İslam büyüklerinin yüksek vasıflarıyla belirginleşmişti.⁵ Zira Sülemi ye göre,

“fütüvvet...(Allah'ın) emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, zahiren ve batinen, gizili ve açık ahlakın en güzeline sarılmadır. Her hal ve her vakit senden bir çeşit fütüvvet ister. Fütüvvetsiz hiçbir hal yoktur: Rabbine...Peygamber'in (s.a.v)'e...Salih geçmişlere...şeyhlerine karşı kullanacağın fütüvvet var.”⁶

Ancak, bu sufi üstadları daha çok teorik fütüvvet ideallerinin yaşatılması üzerinde durmuşlar, teşkilatlanmaya vurgu yapmamışlardır.⁷ Fütüvvetin fikri ve ahlaki bir değer olarak ortaya çıkışı Arap-İslam dünyasında olmasına karşın, sosyal bir birlik (teşkilat) olarak ortaya çıkışı Türk ve İran bölgelerinde olmuştur. Fütüvvetin sosyal bir teşkilat yapılanması şeklinde olan bu ikinci zuhuru IX. asırdan itibaren İslam'ın Asya'daki yayılışını müteakibendir.⁸ Fütüvvet çatısı altında toplanan zümreler (*ayarlar, şatırlar, rindler, sipahiler* v.s.) içinde Araplar, İranlılar ve Türkler birlikte bulunuyorlardı. Özellikle Maverünnehir bölgesinde fütüvvet birlikleri yoğun bir sosyal ve kültürel etkileşim içindeydiler. Türklerin İslamlaşmasıyla milli kahramanlık ülküleri

⁴ Taeschner, a.g.m., s. 6.

⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı”, İ.Ü.İ.F.M., C:11, İstanbul 1949_1950, s. 208.

⁶ Abdi'r-Rahman es-Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1977, s. 24.

⁷ Franz Taeschner, “İslam' da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri”, Çev: Semahat Yüksel, Belleten Dergisi, C: 36_72, S:141_144, Ankara 1972, s. 220.

⁸ Ahmet Kal a , “ Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S:65, 1990, s. 275.

olan *Alplik- alperenlik* ve *aklık* fütüvvet potasında eriyerek gazilik ideali şeklinde daha yüce bir sahada ortaya çıkmıştır.⁹

İslam dünyasında tasavvufi düşüncenin doğması ve yaygınlık kazanması hicri II. asrın sonlarında olmuştur. Başlangıçta İran'ın Horasan, Kirman, Maveraünnehir bölgeleriyle Irak'ta etkili olan bu düşünce hümanist bir fütüvvet anlayışının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. mutasavvıfların geliştirdikleri fütüvvet anlayışındaki feta tipi, savaş ve mücadeleden ziyade dürüstlük, diğergamlık, cömertlik, merhametlilik gibi vasıflarla tanımlanmıştır. Tasavvuf kaynaklı bu fütüvvet anlayışının ortaya çıkmasında ve yaygınlık kazanmasında dönemin sosyal ve siyasal şartları etkili olmuştur. Bu şartlar bağlamında Emeviler döneminde vuku bulan Ali - Muaviye çatışmasını, Hz Hüseyin'in şehit edilmesini ve Hz. Hüseyin'in intikamını almak için girişilen savaşları saymak mümkündür. İran ve Irak halkının Emevilere karşı sürdürdükleri mücadele bir yönüyle Ali oğullarının hakkını ve intikamını almaya yönelikti. Fütüvvet ehli arasında Hz Ali'ye özel bir önem atfedilmesinin nedenleri bir anlamda burada aranmalıdır.¹⁰

İslamiyet, koyu bir kabile taassubunun hakim olduğu Arap toplumunda sert kabile sistemini tedricen yumuşatarak fıtyan birliklerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.¹¹ Tarihsel süreç içerisinde tedricen fütüvvet birliklerinin gelişimi kabile örgütlenmesi ve kabilevi değerlerinin ve ideallerinin yerini şehirli değerlerin ve şehirli otonom grupların - özellikle Anadolu Selçukluları döneminde değişik toplumsal kesimleri kendi bünyesinde barındıran - alması şeklinde gerçekleşmiştir. Anadolu'da gelişen fütüvvet örgütünün bu şehirli niteliği zaman zaman Köprülü tarafından dile getirilmiş, hatta Anadolu şehirlerindeki Ahilerin çevrede, göçebe Türkmenler arasında yaşayan Türkmen Babalarla çatışma içinde oldukları belirtilmiştir.¹² Kaldı ki, İslamiyet ve kutsal kitabı'nın vazettiği değerler ve dünya görüşü İslam'ın ilk zuhurundan itibaren kabile değerleri ve bedevi Arapların kabile merkezli topluluk anlayışı ile çatışma ve mücadele içinde olmuştur. Peygamberin bedevi kabileciliği ve grup duygusuna karşı tutumunu İbn-i Haldun şu şekilde dile getirmiştir: "Müslüman topluluk için grup duygusu zorunludur...Yinede gördüğümüz kadarıyla Muhammed grup duygusunu kınamış ve bizi onu bırakmamız ve reddetmemiz

⁹ Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s.19.

¹⁰ Bayram, a.g.e., s. 15_18.

¹¹ Taeschner, a.g.m., s. 211_212.

¹² Fuat Köprülü, "Türk İstilasından Sonra Anadolu Tarih-i Dinisine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menbaları içinde *Anadolu'da İslamiyet*", İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 75.

konusunda uyarılmıştır”.¹³ Özellikle de fetihlerin genişlemesiyle gelen köklü yapısal değişiklikler, ilaveten VIII. yüzyıldan başlayarak İslam dünyasının maruz kaldığı büyük sosyal ve politik çalkantılar, bu tür şehir merkezli birliklerin oluşumunu ve örgütlenmelerini hızlandırmıştır.¹⁴ Fütüvvet birlikleri, bu dönemde, hızlı şehirleşme ile neticelenen yapısal değişimlere maruz kalan Orta Doğu toplumları için hayati önemde ihtiyaçlara cevap vermişlerdir. Bu dönemde, aşiret yapısının çözülmesiyle sosyal ilişkilerde kan bağıının önemi ortadan kalkmış, şehir ekonomisi kişileri kendi yetenekleriyle baş başa bırakan özelliği ile öne çıkmıştır. Cemaat ilişkilerinin yerini cemiyet ilişkileri almaya başlamıştır. Bu durum, toplumu büyük bir kargaşa potansiyeli haline getirmiştir. Fütüvvet ideolojisi, İslam’ın yerleşik hayatı toplumda yerleştirmede takip ettiği eski gelenekleri toptan reddetmeme eğilimi yönünde hareket ederek, eski sosyal değerlerin yeni bir sentezi olarak bu kargaşalıkları önlemede önemli fonksiyonlar ifa etmiştir.¹⁵ Bu sosyal ve siyasal şartlar, gençlerin ortak bir yaşam sürme eğilimlerini tetiklemiş, bu eğilim uyanışı, fityan birlikleri şeklinde gerçekleşen örgütlenmelerle neticelenmiştir. Bu birlikler, genelde fityan terimiyle ifade edilmekle birlikte, yönetim ve halk çevrelerindeki farklılaşmaya paralel olarak *ayyar*, *şatır*, *rind* v.s şekillerde isimlendirildikleri de olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak, fütüvvet birliklerini nitelemede kullanılan isimlerin bu birliklerin toplumda marjinal olduklarını düşündürdüğünü belirtmektedir.¹⁶ Anadolu ise, İslamiyet’in birinci asrında bu birliklerin, giydikleri özel kıyafetleriyle tanınan bir genç erkekler topluluğu hüviyetinde iken, daha sonraları, - mesela el Cahiz in bunları *ehl ül batale* şeklinde isimlendirmesine bakılırsa- savaşçı ve sporcu hüviyetleri ile ön plana çıktığı görüşündedir.¹⁷

İslam’ın yayılmasına paralel olarak, fütüvvet ideali ve teşekkülleri, muhtelif isimler altında önce Suriye ve Irak’ta, sonra da mahalli kültürlerin de katkılarıyla İran ve Türkistan’da yayılmaya başlamıştır. V./X. Yüzyılda fütüvvetin İran esnafı arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Yine Emevi Halifesi Hişam zamanında (105-125 / 724-743) Irak’ta fityan birliklerinin varlıkları bilinmektedir. Ancak, bu birlikler iktisadi kuruluş hüviyetinden ziyade

¹³ Khaldun Ibn, Muqaddimah, çev. Franz Rosental, London:Routledge and Kegan Paul 1967 s.160

¹⁴ Neşet Çağatay, “Fütüvvetnameler nedir? Niçin Düzenlenmişlerdir?”, VIII. Türk Tarih Kongresi, C:II den ayrı Basım, Ankara 1981, s. 565.

¹⁵ Güllülü, a.g.e., s. 31.

¹⁶ A. Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, T.D.V.İ.A., D.İ.B. Yayınları, İstanbul 1996, C:XIII, s .261.

¹⁷ Cemal Anadol, Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 21.

gençlik birlikleri hüviyetindeydiler.¹⁸ Fütüvvetin ilk ve başlangıç dönemlerinde el açıklığı, konukseverlik, yerine göre zulüm ve kahr görmüşlere sahip çıkma ve o yolda gözünü daldan budaktan esirgememe manasında cesaret ve yiğitliği ifade eden anlamlarından dolayı bazı tarihçiler fütüvvetin ilk şekillerini dini-mistik teşekküllerden ziyade bir çeşit şövalye topluluğu olarak görmüşlerdir. Fütüvvet birlikleri daha sonraları (bahsedildiği üzere) İslam tasavvufunun etkisiyle tarikatvari bir hüviyete bürünmüştür.¹⁹ Hicri IV.yüzyılın ortalarında fütüvvet ehli mesleklerini dine istinat ettirerek devam ettirme eğilimine sahip oldular. Bu düşünce ile çeşitli fırkalara ayrılarak dinin aleyhine tavır takınanların katline ve mallarının yağmalanmasına giriştiler. Bu tavır ve anlayışları, başta Abbasi Hilafeti olmak üzere bütün İslam alemi için bir tehlike teşkil etmiştir. Bu dönemden itibaren *ayyar*, *şatır* ve *feta* terimleri bu isimlerle anılan grupların eylem birlikteliklerinden dolayı birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanmıştır.²⁰ Bu dönemde, Abbasi Halifesi Nasır, Sünni İslam ideolojisini fütüvvet ideolojisi yardımıyla etkili kılmak ve İslam İmparatorluğunu fütüvvet birlikleri yardımıyla derleyip toparlamak istemiştir.²¹ Bu amaçla, 1182-1183 (H.578) tarihinde fütüvvet libasını (fütüvvet elbisesini) sufi şeyhlerinden Salih el-Bağdadi'nin yaptığı bir merasimle giyerek, kendisini fütüvvetin piri, ve kendisinden fütüvvet elbisesi giymeyenlerin fütüvvet ehli sayılmayacaklarını ilan etmek suretiyle, kendi dışındaki fütüvvet birliklerini lağvetti. Böylece, fütüvvetin fikri ve sosyal yönü birleşmiş, fütüvvet, merkezi, bürokratik, hiyerarşik, ahlaki kaideleri ve lideri olan tam bir teşkilat haline almıştır.²² Fütüvvetçiliğin merkezi bir yapıya kavuşması ve devlet tarafından desteklenmesi, fütüvvet birliklerini güçlendirdiği gibi, devlete, tebasından başıboş, kendi başına buyruk grupları kontrol imkanı vermiştir. Nasır, diğer sultanlara fütüvvet elbisesi giydirmek suretiyle de İslam alemi üzerindeki nüfuzunu artırmıştır.²³ Ayrıca Nasır, muhtelif İslam merkezlerindeki fütüvvet birliklerini kendi riyasetinde toplamakla, yalnızca hilafet makamının ve kendisinin prestijini yükseltmekle kalmamış, bu birlikleri bir serseriler yuvası hüviyetinden de kurtarmıştır. Asalet çevrelerini bu birliklere katmakla ahlaki ve sosyal seviyesi yüksek bir İslam şövalyeliği meydana getirmiştir.²⁴

¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri. Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 53.

¹⁹ Sabri F. Ülgener, Zihniyet ve Din, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 90 ve 35. dipnot.

²⁰ Saadettin Kocatürk, "Fütüvvet ve Ahilik", XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanatkarların Sosyo_Ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri, Kırşehir 1984, s. 24_25.

²¹ Güllülü, a.g.e., s. 33_35.

²² Kal a, a.g.m., s. 276.

²³ Veysi Erken, Bir Sivil Örgütlenme modeli AHİLİK, Seba Yayınları, Ankara 1998, s. 19.

²⁴ Fuat Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, T.T.K. Yayınları, Ankara 1999, s. 87.

Kocatürk, Halife Nasır'ın, fütüvvet ruhu ve ayinlerini doğuda ve batıda yaymakla, hilafet kurumuna bağlı olmayan Müslüman milletleri hilafet merkezine bağlayarak, hem onları batıda Hıristiyanlara, doğuda Harzemşah ve Moğol hükümdarlarına karşı korumak, hem de İslam milletleri arasında merkezîyeti temin etmeyi amaçladığını, bu milletler arasında savaş yoluyla birlik oluşturmanın imkansız olduğunu farkında olması nedeniyle, İslam milletleri arasında birliği sağlamada fütüvvet ruh ve ayinlerini bu milletler arasında yayma yolunu seçtiğini ve bunda başarılı olduğu görüşündedir.²⁵ Ne var ki, Nasır'ın bir merkezde topladığı fütüvvet birlikleri en geç 14. asırda tefessüh etmiştir. Bu dönemde verilen bazı fetvalarda fütüvvet ehlinde çeşitli ahlaki zaafarla bahsedilmesi anlamlıdır. Yine, İbn-i Batuta'nın Anadolu'daki fütüvvet teşkilatı (Ahilik) karşısında hayrete düşmesi, fütüvvet teşkilatının Anadolu dışında 14. asra ulaşmadığına bir işaret olarak yorumlanabilir.²⁶

Fütüvvet hareketinin Anadolu'ya intikali, Anadolu Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus I.'in (1215-1216, H. 612) yılında kendi müracaatıyla Halife Nasır'dan fütüvvet elbisesi almasıyla olmuştur. Keykavus I.'in halifesi Alaaddin Keykubat I, (1219-1236, H. 616-634) zamanında Halife Nasır'ın dini müşaviri as Suhraverdi'nin Konya'ya gelmesi ile ise, fütüvvet teşkilatının Anadolu'da yayılmasında etkili olmuştur.²⁷ Fütüvvetin Anadolu'daki oluşum ve gelişimi saray merkezli olmuştur. Yine I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci defa tahta oturduğundan sonra Abbasi Hilafeti ile kurulan kültürel ilişkiler çerçevesinde birçok alim Anadolu'ya gelmiştir. Bunlar arasında ahi teşkilatının kurucusu olan Ahi Evren Şeyh Nasır'd Din Mahmud, onun hocası olan Evhadu'd Din-i Kirmani, Kirmani'nin Halifesi Şeyh Zeynud Din-i Sadaka ve diğer fütüvvet ehli şeyhler vardı ve bunlar hilafet makamınca görevlendirilmişlerdi.²⁸ Kısaca fütüvvet hareketi Anadolu'da Abbasi hilafeti etkisinde başlamıştır.

Fütüvvet hareketi Anadolu'da sosyal, siyasal ve kültürel birçok etkinin altında yeniden şekillenmiştir. Bu nedenle Türk fütüvvet hareketi (Ahilik) ni bu dönemde İslam dünyası ve bu arada Anadolu'nun içinde bulunduğu sosyal ve siyasal şartları göz önünde tutarak incelemek daha doğru olacaktır.

Bu dönemde İslam Alemi siyasal bütünlükten yoksundu. Halk sosyal, siyasal, iktisadi ve ideolojik buhranlar nedeniyle ruhi tatminsizlikler içinde

²⁵ Kocatürk, a.g.m., s. 26.

²⁶ ALİ Torun, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 10.

²⁷ Taeschner, (1953_1954), a.g.m., s. 17_20.

²⁸ Bayram, a.g.e., s.129_130.

bulunuyordu. Bu durum tarikatların yaygınlaşması için uygun zemini oluşturuyordu. İslam dünyasının diğer bölgelerinde daha ziyade mistik karakterli tarikatlar yaygınlaşırken, Anadolu ve çevresinde mistik yönüne ilaveten askeri ve siyasi yönü de olan bir teşkilatlanma görüldü. Türklerin bulunduğu Anadolu ve çevresindeki tarikatların karakter çizgilerinin belirginleşmesinde bölgenin maruz kaldığı istila hareketleri etkili olmuştur.²⁹ Özellikle XIII. yüzyıl Anadolu'sunda I. Alaaddin Keykubat'dan sonra merkezi otorite zayıflamış, veraset kavgaları artmış, Moğol istilası ve Rum ve Ermenilerle yapılan savaşlar, sosyal ve iktisadi düzeni tahrip etmişlerdi. Halk sosyal nizamsızlık ve asayişsizlikten bıkmış, maddi ve manevi bir melce arayışına girmişti. Bu ruhi durumdaki halk kitleleri tekke ve zaviyelere koşmuş, manevi liderlerin terbiyesinde sosyal ve ruhi hayatına şekil vermeye çalışmıştır. Anadolu insanına ruhi, manevi ve sosyal sükun vaad eden tasavvuf teşkilatları bu sosyal ortamda gelişme imkanı bulmuş, birçok tasavvuf alimi yetişmiştir³⁰

Ülgener de, 12. ve 13. yüzyıl Anadolu'sunun sahipsiz ve korumasız insanların tarikatların çatısı altında el ve gönül birliği edip, saflarını sıklaştırıp dışa kapandıkları görüşündedir. Ona göre; aynı nedenler meslek erbabı için de aynı sonuçları doğurmuş, onlar da tarikat karakteri taşıyan fütüvvet birlikleri halinde teşkilatlanmışlardır.³¹

Anadolu Selçukluları zamanında tasavvuf hayatında görülen gelişmede, bu teşkilatların halkın ihtiyaçlarına hitap ediyor olmaları kadar, Selçuklu hükümdarlarının alim ve mutasavvıflara karşı hürmet ve iltifatkar tavırlar içinde bulunmaları da etkili olmuştur.³²

İfade edildiği üzere fütüvvet, İslam dünyasına has yiğitlik, kahramanlık ve cömertlik ülküsünün adıdır. Araplar, İslam öncesi Arap kültüründe var olan fütüvvet anlayışını İslami değerlerle geliştirip yaymışlardır. İranlılar da eski İran kültüründe var olan "cevanmerdilik" denilen yiğitlik ve kahramanlık ülkülerini İslami değerlerle zenginleştirip yaşatmışlardır. Türkler ise, eski Türk kültüründe var olan ve "akılık" şeklinde isimlendirilen yiğitlik, kahramanlık ve cömertlik ülkülerini İslami değerlerle bezeyip yaşatmışlardır. İran "cevan mertliği" ve Türk "akılığı" İslamiyet etkisinden dolayı Arap fütüvvetinden

²⁹ Abdullah Yaman, "Osmanlı Toplumunda Ticaret ve Zanaatin Organizasyonu", İlim, Kültür ve Sanatta GERÇEK Dergisi, C:2, S:6, 1974, s. 24.

³⁰ Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, T.T.K. Yayınları, Ankara 1976, s.204.

³¹ Ülgener, a.g.e., s. 89-90.

³² A. Vehbi Ecer, "Anadolu' da Ahi Evran Zamanında Kültür hayatı", Türk Kültürü ve Ahilik, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 154.

etkilenmişlerdir. Böylece İslam etkisindeki Türk akılığı, Türk fütüvvet hareketi olan ‘ahilik’ olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durumda ahilik, İslam öncesi Türk kültürel değerleriyle İslam değerlerinin bir sentezi olarak görülmektedir. Abbasi Hilafeti’nin dağılmasından sonra fütüvvet hareketinin bir varlık gösterememesine karşın, Türk fütüvvet hareketi (ahilik)nin varlığını devam ettirmesi, ahilikteki akılık değerlerinden kaynaklanmıştır.³³ Bu nedenle 13. asır başlarında 34. Abbasi Halifesi Nasır Li Dinillah’ın fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulan ve o dönem Anadolu’sunun sosyal, kültürel, siyasi, sınai ve ticari şartları içinde ve bu şartların etkisi ile Türklere özgü zevk ve selika ile İslam dünyasının hiçbir yerinde görülmeyen bir şekilde ve istikamette gelişme göstererek teşekkül etmiş bir esnaf ve sanatkarlar teşkilatı olan³⁴ ahilik, binlerce yıllık Türk medeniyetinin İslam kültürüyle uyum içerisinde kaynaşmasından doğan yeni bir kültür kuruluşudur.³⁵

Atebetü l Hakayık’ta “ahi” kelimesinin her defasında “bahil”(cimri) in zıddı, yani cömert anlamında kullanılmış olması, “ahi” adının “akı” dan geldiği görüşünü kuvvetlendirmektedir.³⁶ Yine manaca “akı” sözcüğünün delalet ettiği konukseverlik, mertlik, alplik, cömertlik, yiğitlik v.s. hasletlerin ahilik teşkilatı mensuplarınca yaygın olarak tatbik edilmesi, Arapça kardeşim manasına gelen “ahi” kelimesinin bu hasletleri karşılamada yetersiz olması, mezkur görüşü kuvvetlendirmektedir.

İlaveten, ilk fütüvvetnamelerde bir sanat ve mesleğe bağlılık ve o sanat ve mesleğe ait tören ve kurallardan söz edilmemesi, bu konuların Türklerin İran bölgesinde buldukları dönemde kaleme alınmış Farsça fütüvvetnameler ile Anadolu’ya geldiklerinden sonra yazılmış olan Türkçe fütüvvetnamelerde yer almış olması, ahi örgütünün daha VII / IX. yüzyıllarda şehir yaşamı, ticaret ve sanatta ileri bir medeniyet seviyesinde bulunan Doğu Türkleri’nin aralarında sanat ve meslek birliğini sağlamak için oluşturdukları ve bir tüzük çerçevesinde işleyen teşkilatlarından alınmış olma ihtimalini düşündürmektedir.³⁷

³³ Bayram, a.g.e., s. 130_131.

³⁴ Bayram, a.g.e., s. 5.

³⁵ Galip Demir, Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 321.

³⁶ Bayram, a.g.e., s. 5.

³⁷ Neşet Çağatay, “Anadolu Türkleri’nin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler_Bu Alanda Ahiliğin Etkileri”, Belleten Dergisi, C:LII, S:203, 1988 den ayrı basım, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, s. 489_491.

Neticede, ahilik teşkilatı, tasavvuf ve tarikat müesseselerinden etkilenmiş olmakla beraber yalnızca bir tarikat özelliğine sahiplikle tanımlanamaz. Fuat Köprülü, İslam memleketlerinde çeşitli mesleklere göre oluşan korporasyonlardaki tasavvufi öge ve ıstılahları, korporasyonların bu zümrelerle olan bağlarıyla açıklamıştır.³⁸ Bu bağlamda ahiliği bir fütüvvet tarikatı olarak gören araştırmacıları XIV. asır başlarında büyük şehirlerdeki genç ve bekar işçilerin çoğunluğunun ahi zaviyelerine bağlı oluşlarının yanıltığına işaretler, İslam dünyasında fütüvvet isminde bir tarikatın var olmadığını belirtir.³⁹ Bu yönüyle ahilik, tarikatlar üstü bir yapılanma idi.

Ahilik, eski Türk medeniyet unsurlarının İslamiyet ve bu kanaldan fütüvvet değerleriyle uyumlu kaynaşması neticesinde kurulan esnaf, sanatkar ve üretici birliklerini ve bu birliklerin tatbik ettikleri ahlaki, siyasi, iktisadi, felsefi duygu ve prensiplerin adıdır.⁴⁰ Türk kültür tarihinin önemli bir ögesidir.

SOSYAL HAYATA KATKILARI

Güllülü, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun, Orta Asya'dan gelen Türkmen kitlelerini devlet varlıkları ve verimli toprakları için bir tehdit unsuru olarak algıladığını, onların kendisi için arz ettiği tehlikeleri bertaraf etmek için, Türkmen kitlelerini Anadolu'ya yönlendirdiği iddiasındadır. Ona göre; Büyük Selçuklu İmparatorluğu, bu kitlelerdeki aşiret yapısını parçalayarak yerleşik hayatı onlar için bir zorunluluk haline getirmeye çalıştı. Bu zorunluluk, bir yandan göçebe kitlelerini dağılan aşiret yapısı yerine yeni birlikler ikame etmeye zorlarken, bir yandan da söz konusu kitlelerin hayvancılığa dayalı ekonomilerini yerleşik hayat tarzının gereği olan tarım ve el sanatlarına doğru değişimine neden olmuştur. Zaten bu kitlelerden bir kısmı yerleşik hayatla daha önceden tanışmışlardı.⁴¹ Yerleşik hayatla tanışık olanlar, şehirlere yerleşmeyi tercih ediyorlardı. Çünkü bunlar şehirlerde yaşamının temel şartı olan bir iş ve meslek sahibi olma vasfını taşıyorlardı. Büyük çoğunluğu teşkil eden göçebe Türkmenler ise, coğrafi uygunluğu nedeniyle İç Anadolu bozkırlarını yaşam alanları olarak tercih ediyorlardı. Bu nedenden dolayı Anadolu'nun tamamı göz önüne alındığında, Orta Anadolu, daha hızlı bir İslamlaşma ve Türkleşme seyrine sahne olmuştur. Şehirlerdeki Türkleşme ve İslamlaşmanın hız kazanması için göçebe Türkmenlerin şehirlerde yerleşmeleri temin edilmeliydi. Bunun yolu da bu göçebe kitlelerini bir sanat ve meslek sahibi yapmaktan

³⁸ Köprülü, (1999), a.g.e., s. 87.

³⁹ Köprülü, a.g.e., s. 92.

⁴⁰ Demir, a.g.e., s. 323.

⁴¹ Güllülü, a.g.e., s. 72.

geçmekteydi. Ahi teşkilatı bu Türkmen kitlelerini iş ve meslek sahibi yaparak onların yerleşik hayata geçmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Hata bu teşkilatın kuruluş amaçlarından bir tanesi bu rolün ifası olmuştur. Böylece bir yandan sanat topluma benimsetilirken, diğer yandan sanat nimetlerinden toplumun istifadesi sağlanmıştır.⁴²

Fakat bu kitlelerin şehir hayatına adaptasyonları kolay olmamıştır. Zira bunlar, topraksızlık ve işsizlik dolayısıyla geçimlerini savaşımlardan sağlayan, geleneklerinden kopmuş bir yapı arz ediyorlardı. Mevcut halleriyle yerleşik hayatın toplumsal sınıflarından (köylü, sanatkar, asker, v.s.) hiçbirine dahil olamıyorlardı. Yerleşik hayat değerlerini savunan resmi İslam ideolojisine karşı da tepkili olmuşlar ve bu tepkilerini resmi İslam anlayışı dışında yer alan ideolojilere yaklaşarak göstermişlerdir. Bunlardan kırsal alanda yaşayanlar resmi İslam ideolojisinin tesirinden tamamen azade kalırlarken, şehirlerde yaşayanların şehir ideolojik yaşamına adaptasyonlarında ahi birlikleri sosyal bir katalizör görevi görmüşlerdir.⁴³ Öte yandan ahi birlikleri, Doğu Türk İllerinden göçenler arasındaki kültürece yüksek ve sanatında mahir insanların korunmasını ve sanatlarını icra etme imkanlarının sağlanmasını temin ederek dönemin Türk sosyal ve kültür hayatına önemli bir katkı sağlamıştır.⁴⁴

Böylece ahi birliklerinin sosyal yaşama katkılarının ilki, yeni fetih ve iskan alanlarında Türkmen kitlelerinin iskanlarını sosyal dokuya zarar vermeden sağlanmasında karşımıza çıkmaktadır. Birlikler farklı kültür değerlerine sahip kitlelerin karşı karşıya geldikleri bir dönemde, bir birlerine karşı çatışmacı bir tavır içinde bulunan grupları uzlaştırmada, zayıflayan aşiret bağlarının yerlerine yerleşik hayat değerlerini ikame etmede ve Bizanslılara karşı Türklerin çıkarlarını korumada yerine getirdikleri roller ile Anadolu'nun sosyal nizamının korunmasını sağlamışlardır.⁴⁵

Ahi birlikleri askeri bir karaktere de sahiptiler. Onlar, dini ve tasavvufi kültürleri gereği, İslamlaştırma faaliyetlerinde faal rol almak eğilimindeydiler. Bu nedenle fetihlere katılmışlar, özellikle de istihbarat sağlamada önemli hizmetler görmüşlerdir. Yine ordunun ihtiyaç duyduğu ikmal maddelerini sefer yolu üzerinde temin ederek, sefer yolu üzerindeki kilit noktaları ordunun gelişinden önce ele geçirerek ve dervişlerin feth edilecek yerlerdeki halk arasına

⁴² Bayram, a.g.e., s. 133.

⁴³ Güllülü, a.g.e., s. 82_83.

⁴⁴ Bayram, a.g.e., s. 134.

⁴⁵ Mahmut Özdevecioğlu, Ahilik Teşkilatından Günümüz İşletmelerine İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Anlayışı, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 1997, s. 7.

katılmak suretiyle onların gönüllerini kazanıp ordunun gelişine zemin hazırlamak⁴⁶ şekillerinde devletin gücüne ve bekasına katkıda bulunmuşlardır.

Birlik mensuplarının orduya ve fetihlere olan bu katkıları devletle koordineli şekilde yapılırdı. Nitekim Osmanlı Devleti'nde orduya ait ve kendilerine "ehl-i hiref" denilen, seferlerde orduyla hareket eden ve ordunun sefer yolunda ihtiyaç duyduğu kale, köprü sur v.s. eserleri yapan, ordunun levazımâtını imal ve tamir eden maaşlı (ulufeli) bir sanat erbabı vardı. Ordunun ihtiyaç duyması halinde bunlardan ayrı ve bunlara yardımcı olarak esnaf birliklerinden esnaf istenirdi. Bunlara "orducu esnafı" denirdi. İstenecek esnafın sayısı sarayca tespit edilirdi. Esnaf birlikleri askeri karakterleriyle ordunun muvaffakiyetine ve devletin bekasına bu şekilde katkı sağladıkları gibi, ordunun sınırlarda fetih ile meşgul olduğu dönemlerde yerel kuvvetler hüviyetinde içeride asayişini temin ederek sosyal huzura katkıda bulunmuşlardır. Onların sosyal düzen oluşturucu tavırlarında ve bu tavırların halk katında kabul görmesinde dini-tasavvufi kaynaklı dayanışmacı ve diğerkamalık muhtevalı sosyal kaidelerin kendi aralarında yaygın olması etkili olmuştur.⁴⁷

Ahiler, sosyal yapıyı oluşturan unsurlardan soylular, burjuvalar, bürokratlar ve din adamları gibi, egemen ve sömürücü vasıflarına sahip bir sınıfa öncelikle yerine, üreticiliği esas alan sosyal katmanlara dayanmış ve bu kesimleri öne çıkartmışlardır.⁴⁸ Böylece, ticari ve ekonomik kalkınmayı temin eden, sayıca çok olmaları ve örgütlü yapılarından kaynaklanan güçleriyle şehre nizam veren esnaf ve sanatkarlar arasında gerçekleştirdikleri yardımlaşma ve dayanışma ile toplumsal dengeyi tesis ve muhafaza etmişlerdir. Bu denge, dini inanç ve ortak değerlerde toplum fertlerini birleştirmiş, inanç ve değerler üzerine sağlanan birleşim kin ve düşmanlıkların oluşumuna fırsat vermemiştir. Sonuçta, ahlak temelli bir toplum gerçekleştirilmiştir.⁴⁹

Gençler, gençlik enerjilerinin sevki ile toplumca istenmeyen ve toplumu tehdit eden yanlış ve zararlı gayelerin peşine düşme potansiyeline sahiptirler. Özellikle modern toplumlar için gençlerin zararlı ve yanlış akım ve alışkanlıklardan korunması, onların gençlik enerjilerinin toplum ve kendi menfaatleri doğrultusunda kanalize edilip, üretken ve sorumluluk sahibi kişiler olarak yetiştirilmeleri önemli bir toplumsal problemdir. Ahilik, gençlik

⁴⁶ Refik Soykut, Orta Yol Ahilik, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara 1971, s. 131.

⁴⁷ Yaman, a.g.m., s. 27-29.

⁴⁸ Beşir Hamitoğulları, "İktisadi Kalkınmamızda Ahiliğin Anlamı ve Önemi", Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1986, s. 144.

⁴⁹ Anadolu, a.g.e., s. 79_80.

enerjisini yapıcı, üretici hatta yönetici kılmak konusunda müstesna tecrübeler sunmaktadır. Ahi teşkilatlanmalarıyla gençler, üretici birlikler halinde organize edilerek, duygu, düşünce ve enerjileri yüksek gayelerin tahakkukuna kanalize edilmiştir.⁵⁰ Ahi birliklerinde gençler, İslami ve sufi müeyyideleriyle güçlendirilmiş sosyal etik kuralları yardımıyla terbiye edilerek, işinde mahir, dini ve milli geleneklerine bağlı, toplumla uyumlu ve başıbozukluktan uzak, sorumluluk sahibi kişiler olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır.⁵¹ Meslek ve sanat sahibi oluş, kişinin kendi kendine yeterliliğini netice vermiş, bu yeterlilik de, onun toplumda bir şahsiyet olarak yer almasını sağlamıştır. Ahilikteki “beyler kapısından içtinap” düsturu, kişinin tebaiyetten şahsiyete yükselişini ifade etmektedir.⁵²

Ahi birlikleri, orta sandıkları vasıtasıyla kişiye sosyal güvenlik ortamı temin etmişlerdir. Birlikler, sandıklar aracılığıyla kişiye maluliyet, ölüm, doğal afet hallerinde, iş kurma, malzeme sağlama ve işi öğrenmede karşılaştığı sıkıntılarda maddi ve manevi destekte bulunarak, kişiyi yalnızlıktan kurtarmış, dayanışma ortamıyla moral destek sağlamış, böylece kişinin ve toplumun refah düzeyine katkı sağlayan bir sosyal hizmet görevi ifa etmişlerdir.⁵³

Birliklerin sosyal alandaki bir diğer katkıları ise, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nda küçük yerleşim merkezleriyle hükümet merkezi arasında sağladıkları iletişim imkanlarında görülmektedir.⁵⁴ Yine birlikler ülke çapındaki haberleşmeye de önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu iletişim genelde zaviye ve zaviye şeyhleri arasında cereyan etmekteydi. Ayrıca, gezginleri zaviyelerinde konukladıklarından dolayı dünyada olup bitenlerden herkesten önce haberdar oluyorlardı.⁵⁵

⁵⁰ Ahmet Tabakoğlu, “ Ahilik ve Gençlik” Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1986, s. 195_201.

⁵¹ Halil İnalçık, “ Ahilik, Toplum, Devlet” II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 192_193.

⁵² Torun, a.g.e.,s. 15.

⁵³ Adnan Gülerman_ Sevda Taştekel, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 7 ve 11.

⁵⁴ Carl Allen Pitt, “ Ortaçağ Esnaf Birlikleri ve Bilgi İletişimi” Mason Dergisi, (The New Age_ Kasım 1980 den), S: 40_41, 1981, s. 16.

⁵⁵ Ayşe Ulusoy, “Devlet Ana Romanında Ahilik Teşkilatı”, Milli Folklor Dergisi, C:5, S:36, 1997, s. 52_53.

KÜLTÜREL HAYATA KATKILARI

Ahiler, sosyal hayatın oluşum ve düzenlenmesine olduğu gibi, kültürel gelişmeye de katkıda bulunmuşlardır. Ahilik anlayışında insan bir bütün olarak ele alınmış, bütün yönleriyle eğitilip geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yamak ve çırakların eğitilmesinde yalnızca mesleki bilgilerin verilmesiyle yetinilmemiş, dini, ahlaki ve toplumsal bilgi de verilmiştir.⁵⁶

Ahi zaviyeleri, diğer bütün fonksiyonlarından önce eğitim fonksiyonlarıyla tanımlanmaktaydı. Birer eğitim ocağı olan zaviyelerde özellikle yamak ve çırakların okur- yazarlık vasfına sahip olmalarına büyük önem verilirdi. Nitekim, okur_yazar olmayan fütüvvet düşmeyeceği kabul edildiğinden, okur-yazar olmayanın ahi olması düşünülemezdi. Zaviyelerde, okur-yazarlık eğitimine ilaveten dini, ilmi, edebi bilgilerle, Kur-an-ı Kerim okuma ve Türkçe, Arapça v.b. diller öğretilirdi. Ayrıca kabiliyetli ve istekli olanlara güzel yazı ve musiki gibi dersler de verilirdi.⁵⁷ Zaviyelerdeki bu eğitimin neticesinde ahi esnaf ve sanatkarları, ilmi eserleri okuyabilir ve ilmi mevzular üzerinde fikir yürütebilirlerdi. Dini, tarihi ve ilmi eserleri takip ederler, kendileri de şiirler ve destanlar yazarlardı.⁵⁸ Ahiliğin kültürel alandaki önemli katkılarından birisi, toplumda bir okuma geleneği oluşturmuş olmasıdır. Ahiliğin yaygın olduğu dönemlerde ahi dergahlarında, kışlalarda, misafirhane ve kervansaraylarda seri ve sesli olarak Siyer-i Nebi, Hamza name, Battal name, fütüvvet name gibi eserler okunurdu. Seçkin ve kültürlü toplumlarda divanlar, mesneviler, hamseler, letaifler, gazavat nameler ve cihadiyeler okunurdu. Bu durum toplumda kültür ve zevk birliğini oluştururdu.⁵⁹

Ahi eğitiminin tamamı, özellikle de zaviyelerde olan kısmında İslam inancını öğretmek ve dünyada Allah'ın emir ve yasaklarını gözeterek yaşayacak bir birikim sağlamak esastı.⁶⁰ Zaviyelerde yürütülen ve daha ziyade şifai olan eğitimin bu kısmında sosyal etki ve yüzyüzelik önemli bir yere sahipti. Yamak ve çıraklar özellikle dini yaşantı ve ahlaki erdemleri zaviyelerdeki ahi büyüklerinden dinleyerek, görerek ve yaşayarak öğrenirlerdi. Zaviyelerdeki şifai eğitimle her şeyden ziyade fütüvvet namelerinde izah edilen ve her şeyden önce

⁵⁶ Yusuf Ekinci, "Ahilik ve Esnaf Ahlakı", Standart Degisi, S:351, 1991, s. 28.

⁵⁷ Yusuf Ekinci, Ahilik ve Meslek Eğitimi, M.E.B. Yayınları İstanbul 1990, s. 37.

⁵⁸ Yaşar Çalışkan_M.Lütfi İkiz, Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 12.

⁵⁹ Çalışkan_ İkiz, a.g.e., Önsöz.

⁶⁰ Ekinci, a.g.e., s. 35.

öğretilmesini istedikleri adap ve erkan kavratılmaya çalışılırdı. Ayrıca belli bir manevi eğitimden sonra kılıç ve silah eğitimi de verilirdi.⁶¹

Fakat, bütün bu eğitim faaliyetlerinin genel niteliği, belirli bir uzmanlaşma ve derinleşmeye müsait olmayan yaygın eğitim görünümü arz ediyordu. Bu nedenle, ahi teşkilatlarınca, kabiliyetli çırak, kalfa ve ustaların elinden tutularak medreselerde eğitim görmeleri sağlanmış, kendilerine orta sandığından maddi destekte bulunulmuştur.⁶²

Ahilik eğitim ve öğretiminde asıl amaç, ahlaklı, faziletli ve terbiyeli insan yetiştirmek olmuştur. İlâveten kaliteli usta ve teknik elemanlar yetiştirilerek toplumun sanat ve ekonomik hayatına katkıda bulunmak, ülke güvenliği tehlikeye düştüğü zamanlarda devlet güçleriyle birlikte hareket edecek milis kuvvetler hazırlamak da amaçlanmıştır. Bu amaçlar muvacehesinde ahilik eğitimini, mesleki eğitim, ahlaki eğitim ve askeri eğitim olarak sınıflandırmak mümkündür.⁶³ İfade edildiği üzere askeri eğitim, belli bir ahlaki eğitimi almış olanlara ve bu alanda kabiliyetli olanlara verilirdi. Silah eğitimine katılabilmek için, ahi görmek, şeyh görmek ve bir ferdi talim ve terbiye etmek şarttı⁶⁴

Ahiler, sadece zaviyeler açmakla iktifa etmemişler, imkanları ölçüsünde mescid ve camiler yaptırmışlardır. Böylece, şehirlerin mahalle adedini artırarak şehirleşmeye katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca medreseler kurarak eğitime kendi sistemleri dışında katkıda bulunmuşlardır.⁶⁵ Nitekim, 1817 yılında zaviye şeyhi Musa Efendi'nin arzıyla Ahi Evran zaviyesini esaslı bir tamirine girişildiğinde, zaviye müstemilatının etrafı duvarlarla çevrili olmak üzere, üzeri kubbeli 8 oda ile cami ve türbeden oluşan kargir bir medrese olduğu anlaşılmıştır. Asli durumunun bir medrese sisteminde olması burasının zaviye eğitimini aşan bir ilim ve kültür ocağı olduğunu düşündürmektedir.⁶⁶

⁶¹ Sadi Bayram, "Türkler'de Esnaf Teşkilatı Ahilik ve Loncalar", Milli Kültür Dergisi, C:1, S:7, 1977, s. 50.

⁶² Metin Hülagu, "Ahi Teşkilatının İcra Ettiği Fonksiyonlar ve Cemiyet Üzerindeki Etkileri" Türk Dünyası Araştırmaları, S:101, 1996, s. 59.

⁶³ İbrahim Arslanoğlu, "Ahilikte Eğitim ve Mesleki Kontrol", Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, S:37,38,39, 1986, s. 12.

⁶⁴ Mustafa Uslu, "Ahi Birlikleri ve Loncalar", Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, S:14, 1982, s. 35

⁶⁵ Müjgan Cunbur, "Ahilerin Kurduğu Yerleşim Merkezleri", Türk Kültürü Dergisi, S:277, 1986, s. 312_317.

⁶⁶ İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülâhazalar ve Vesikalar", Ahilik ve Esnaf, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1986, s. 160,164.

Dini sahada ahiler, belirli bir dindarlık kültürünün oluşumu ve yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. O dönem Anadolu'ya gelen bütün sosyal gruplarda olduğu gibi ahilikte de Anadolu'nun İslamlaşması asli gaye idi. Bu gayenin tahakkuku için dönemin teşkilatlanmış tarikatlarının esasları, ahilik teşkilatları vasıtasıyla esnaflığın gayeleri haline getirilmişti.⁶⁷ Bu yönüyle esnaf zümrelerinin ahiliğin bünyesinde toplanmaları aynı zamanda dini vazife gereği idi.⁶⁸

Ahiliğin Anadolu da yaygınlık kazandığı dönem, sosyal bünyede tarikatların önemli fonksiyonlar eda ettikleri bir dönem olmuştur. Ortaya çıkış döneminde ahiliğin tarikat özelliği daha baskındır. Teşkilatlarda, İslamı yaymak amacına matuf olarak fetalara İslam ahlakı kazandırılmaya çalışılıyordu. Giriş ve terfi törenleri İslami motiflerle icra ediliyordu. Fetaların eğitiminden sorumlu olan ahi, onları öncelikle dini bilgi ve tatbikatta belli olgunluğa erdirmeye gayret ediyordu.⁶⁹ Fütüvvetnamelerde iktisadi konulardan ziyade ahilik mensuplarının adap ve erkanından söz edilmesi, birliklerin belli bir ideoloji çevresinde örgütlenmiş yapılar olduğu fikrini güçlendirmektedir.⁷⁰ Fuat Köprülü, belli bir dönemde ahiliğin bir esnaf teşkilatından ziyade, teşkilat sistemi üzerine müstenit bir tarikat özelliğinde olduğunu kabul etmiştir.⁷¹

Ahilik, ne sadece bir tarikat ne de sadece bir esnaf teşkilatıdır. Bu iki müessesenin özelliklerinin uyumlu bir bütünlüğüdür. İnsanları iyiye, doğruya, güzele götüren bir yol olması itibariyle bir tarikat özelliği gösterirken, çalışma hayatında üretime, verimliliğe, fiyat kontrolüne kaliteye müdahil olması hasebiyle de bir esnaf teşkilatı özelliği taşır.⁷² Aslında ahilikte yapılan, günlük işlerle fazla haşır neşir olmak durumunda olan esnaf ve sanatkar kesimine tasavvufun fütüvvet ideali şeklinde basit ve anlaşılır bir dille sunulmasıdır. Bu vesile ile geniş kitleler Kur_ an ahlakıyla ahlaklandırılmaya çalışılmıştır.⁷³

Bütün bu şartlar altında ve şartların etkisiyle ahilerde derin bir dini yaşantı ortaya çıkmıştır. Onlar, namazlarını toplu olarak kılarlardı. Zaviyelerde

⁶⁷ Uslu, a.g.m., s. 33.

⁶⁸ Yaman, a.g.m., s. 26_27.

⁶⁹ Erken, a.g.e., s. 47_49.

⁷⁰ Gölpınarlı, (1949_1950), a.g.m., s.116_352.

⁷¹ Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1981, s. 213.

⁷² Ömer Abuşoğlu, "Bütün Yönleriyle Ahilik ve Loncalar", Ankara Ticaret Odası Dergisi, S:12, 1972, s. 33.

⁷³ Ahmet Debbaoğlu, "Esnaf Birliklerinin Bünyesi", Fikir ve Sanatta HAREKET Dergisi, S:97, 1974, s. 17.

yemeklerden sonra Kur'an'ı Kerim okunur, sema ve raksa kalkılırdı. Nafile ibadetler hususunda da büyük bir hassasiyetleri vardı. Bu ibadetlere özellikle mübarek gün ve gecelerde daha bir ağırlık verirdi. Böyle gecelerde zaviyeler adeta bir zikirhane hüviyetine bürünürdü.⁷⁴ Nitekim, İbn Batuta, Geyve ile Mudurnu arasında geceleme zorunda kaldıkları bir köyde, Cuma gecesini olmasın hasebiyle köylülerin zaviyede toplandığından ve sabaha kadar Allahı zikrederek geceyi ihya ettiklerinden ve köylülerin imkanları nispetinde evlerinden yiyecek getirerek kendilerine ikram ettiklerinden söz etmektedir.⁷⁵

Yine İbn Batuta, ahiler hakkında genel bilgiler verirken, “ ahilerin ‘ecanibe ibraz'ı re fet ve fütüvvet ve it'amına ve ifay'ı havaicine müsereat' yanında zorbalardan hakkından gelmek, onları yok etmek, zalim ve edepsiz tabakasıyla bunlara katılan şirretleri katledip ortadan kaldırmak hususunda bunların dünyada benzeri yoktur”⁷⁶ demek suretiyle onların misafir anlayışları ve misafir ağırlama kültürleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yine Seyahatnamede ahilerin misafirlerini hamama götürdüklerine, zaviyelerde en az üç gün ağırladıklarına, bu ağırlama esnasında misafirlerin ve hayvanlarının rahatı için her türlü fedakarlıkta bulduklarına ve misafirlerine zaviyeye gelişleri, orada kaldıkları ve zaviyeden ayrılışlarında hediyeler sunduklarına dair kayıtlar vardır.⁷⁷ Misafire atfedilen bu önem, şan ve şöhret düşüncesini aşan bir kaynaktan gelmektedir ki, bu kaynak, varlığı, Allah'ın sanatı olmak payesiyle kıymetlendiren fütüvvet biçimli tasavvuf terbiyesidir.

Ahiler, bütün varlığı kapsayan bir dindarlık ve varlık kavrayışının Türk Milleti içinde yaygınlık kazanmasını sağlayarak, biçimci, dışlayıcı ve marjinal olmayan bir dindarlık kültürünün oluşumuna katkıda buldukları gibi, ince bir misafir ağırlama kültürünün oluşmasına ve yaygınlaşmasına da katkıda bulunmuşlardır.

Ahilerin Türk kültür hayatına katkılarından bir diğeri, özellikle esnaf ve sanatkarlar arasında bir iş ahlakının oluşturulmasında karşımıza çıkar. Durkheim, insanlar arasında barış ve düzenin tesisinin bir ahlak işi olduğunu, bu durumun maddi illetlerden otomatik şekilde çıkmayacağını belirtir. Özellikle sosyal bir kurum olan ekonominin bir ahlak disiplinine sahip olmadan

⁷⁴ Mehmet Şeker, İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal_Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 82. naklen İbn Batuta Seyahatnamesi Metin, 286,287,290,291,292,295 ve 298, M. Şerif Tercemesi,313,314,319,321,325 ve 328.

⁷⁵ Şeker, a.g.e., s. 82. naklen İbn Batuta Seyahatnamesi Metin, 312, M. Şerif Tercemesi,346.

⁷⁶ Şeker, a.g.e., s. 82. naklen İbn Batuta Seyahatnamesi Metin, 285, M. Şerif Tercemesi,312.

⁷⁷ Şeker, a.g.e., s. 75_82.

yaşayamayacağına dikkat çeker. Ona göre; ahlaki kaidelere tabi olmayan bir ekonomide birbiriyle çarpışan fert iştihsalardan başka bir şey yoktur. Bu iştihsalın kendiliklerinden düzene girmesi mümkün değildir.⁷⁸

İslam, kurduğu İslam cemaatini yüksek ahlaki temellere dayandırmıştı. İslam cemaatinin sıhhati, ticaret erbabının yüksek ahlakında görülmüştür. Bu nedenle İslam Peygamberi, doğru sözlü bir tüccarı, nebiler, sıdıklar, şehitler ve Allah ın Salih kullarıyla birlikte anarak taltif etmiştir.⁷⁹

Durkheim, görev duygusunun vicdanlarda yer etmesinin yaşanılan ortamın onu devamlı uyanık tutmasıyla mümkün görür. Ona göre; bu, görevi ihmal eğilimimize karşı bize görevi hatırlatan bir grubun varlığını gerektirir. Yine ona göre, bir hareket tarzı (ahlak) ancak tekrar, teamül ve tatbik ile sağlam bir şekilde kazanılabilir. Yani ahlaksız bir ortamda ahlaklı kalmak mümkün değildir.⁸⁰ Ahilikte de kökeni fütüvvet ahlakı olan ahilik prensiplerinin kazandırılmasında örf ve adet otoritesinin denetiminde işleyen ortak yaşam alanları (zaviyeler ve toplu işyerleri) özel bir öneme sahip olmuşlardır. Hatta, ahilik esnaf teşkilatında, dini kıymetlerin derinliğinde dayanak noktaları bulunarak, sanat mertebelerine dini bir renk ve hüviyet kazandırılmış ve teşkilatın maşeri gücü ve devamlılığı sağlanmıştır. Teamül ve gelenek ise, adeta kutsanmıştır. Nitekim, Fütüvvet silsilesi, belirli bir aşamadan sonra pirlerin ve azizlerin mukaddes hatıralarında derinlik kazanır. Bir fütüvvetnamede,

... bir pir_i tarikatın elin alıp veyahut bir kamilin elinden tevbe etmek (gerek) taki taç ve hırka giymek layık ola ve ol ehl_i tarik evvel gelen pirlerin yolunda sadık olalar ve fütüvvete layık olalar.' denilmiştir.⁸¹

Böylece başta usta olmak üzere sanat öğreticilerine karşı bir hürmet kültürü oluşturulmuştur.

Sebahattin Güllülü, ahi ahlakını formel ve enformel ahlak ayrımı çerçevesinde inceler. Formel ahi ahlakı, fütüvvet ilkeleri şeklinde kalıplaştırılan

⁷⁸ Emile Durkheim, La MaraleProfessionnelle (Meslek Ahlakı), Çev. Mehmet Karasan, M.E.B. Yayınları, Ankara 1949, s. 20_22.

⁷⁹ Abdus_Semi El Mısri, "İslam'da Ticaret Adabı", Çev. Ramazan Şimşek, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:XXV, 1981, s. 477_484.

⁸⁰ Durkheim, a.g.e.,s. 22.

⁸¹ Sabri F. Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 90_91. naklen Fütüvvetname, Fatih Millet Kütüphanesi, Yazma no:901.

İslami değerlerin tezahürüdür. Enformel ahi ahlakı ise, daha ziyade mesleki dayanışma zorunluluğundan ve birlik içi ilişkilerden doğmuş davranış örüntüleridir. Bu davranış örüntüleri, örf ve adet otoritesi tarafından belirlenmektedir. İş alanının düzenlenmesi ve mesleğe bağlılıktaki ilkeler, bu ahlakın tezahürleri olmuştur.⁸² Bu ahlakın genel ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

_Ahinin emeğini değerlendirecek bir işi, özellikle bir sanatı olmalıdır.

_Ahi, birkaç iş veya birkaç sanatla değil, yeteneklerine en uygun olan bir iş veya bir sanatla uğraşmalıdır.

_Ahi, doğru olmalı, emeğiyle hak ettiğiinden fazlasını kazanma yoluna sapmamalıdır.

_Ahi, işinin veya sanatının geleneksel pirllerinden kendi üstadına kadar bütün büyüklere, içten bağlanmalı, sanatında ve davranışlarında onları örnek almalıdır.

_Ahi, kazancının geçiminden arta kalanının tümüyle yoksullara ve işsizlere yardımda bulunmalıdır.⁸³

Ahilikte iş, sanatkarın ruhunu yansıttığı bir meşgale olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle ahilikte üretim rekabeti, daha fazla mal üretimi şeklinde değil, daha mükemmel eser meydana getirme şeklinde gerçekleşmiştir.⁸⁴ Bu anlayışta, sanatçı ruh ve dehasının oluşması, ani, fevri bir türemenin değil, belki ağır, yavaş bir olgunlaşmanın mahsulüdür. Öyle olduğu içindir ki, sanat, aşağıdan yukarıya doğru bütün basamakları sabırla, temkinle teker teker aşılacak bir gelişim süreci olarak kabul edilmiştir. Böyle olunca iş, nesilleri aşan kaide ve usullerin ışığı altında, aceleye getirilmeden ortaya konmalıdır. Önemli olan, miktar ve sayı bolluğu değil, evsaf mükemmelliği ve kalite üstünlüğüdür. Bu ise, zamana vabestedir.⁸⁵

Ahi iş ahlakında iş bölümü, iktisadi olduğu kadar, ahlaki bir konu olarak da ele alınmıştır. Ahilikte, işinde sebatsızlık, işten kaçmak, sık sık iş değiştirmek, işyerinde kendisine verilen görevi istismar etmek gayr-i ahlaki bir davranış olarak kabul edilmiştir.⁸⁶ Böylece işi saygın gören bir kültür oluşturulmuştur.

⁸² Güllülü, a.g.e., s. 101_102.

⁸³ Güllülü, a.g.e., s. 103.

⁸⁴ Ekinci, a.g.e., s. 48.

⁸⁵ Ülgener, a.g.e., s. 86_87.

⁸⁶ Demir, a.g.e., s. 344.

SONUÇ

Türk fütüvvet hareketi olarak ifade edilebilecek olan ahilik, İslam bağı kanalından Arap İslam dünyasındaki fütüvvet hareketinden etkilenmiş, hatta Halife Nasır'ın fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulmuştur. Eski Türk medeniyeti unsurları ile Türk Milletinin kültürel davranış kalıplarının tesirinde fütüvvet hareketi, yeni bir yapıya kavuşmuştur. Ahilik olarak isimlendirilen bu yapı, (diğer İslam memleketlerindeki fütüvvet hareketlerinin aksine) Türk kültürel unsurlarının taşıyıcılığında uzun süre varlığını devam ettirmiştir. Türk Milletinin sosyal hayatında, daha Anadolu'ya iskanın gerçekleştiği dönemden itibaren birleştirici bir sosyal kurum vazifesi görmüştür. Özellikle Anadolu'nun İslamlaşmaya ve Türkleşmeye başladığı Selçuklular devrinde ahilik tam olarak 'sivil toplum' kuruluşu olarak nitelendirilmese de, örgüt yapısı ve icra ettiği fonksiyonlar anlamında değişik toplumsal kesimleri –zanaatkarlar, esnaf, ulema, kadı- kendi içerisinde barındıran bir sosyal dayanışma kurumu olarak görülebilir. Bu özelliği ile Ahilik başta Selçuklular dönemi olmak üzere Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş ve gelişim dönemlerinde şehrin gelişiminin önemli unsurlarından biri olan sosyal ve toplumsal dayanışma kurumlarının gelişiminde önemli rol oynamıştır. Hatta Anadolu'da ahiler, buhran dönemlerinde devletsizliği hissettirmeyecek güç kullanımı ve idari örgütleniş örnekleri sergilemişler, devletin güçlü olduğu dönemlerde ise, fitne ve fesattan uzak kalarak devlete sadakatin en güzel örneklerini vermişlerdir. Diğer taraftan, özellikle gazilik ve fütüvvet anlayışı arasındaki sıkı ilişki göz önünde bulundurulduğunda, ahilik ve onun temel ülkü ve ideallerinin kaynağı olan fütüvvet anlayışı Anadolu'nun ve Balkanlar'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" vasıtasıyla kendine has İslamlaşmasında temel ve asli kıymetlerden birini oluşturmuştur. Zira, belirtildiği üzere Türklerdeki gazilik anlayışı ve idealinin şekillenişinde fütüvvet değerleri (özellikle de Horasan Melametiliği tarafından yeniden biçimlendirilen "fütüvvet" değerleri) etkin olmuştur. Yine ahiler, gençlerin eğitiminde ve topluma kazandırılmasında izlenecek metot hususunda geniş bir kültür birikimini temsil etmişlerdir.

Kültürel alanda, iş ile okul birlikteliğinin ifadesi olan yaygın eğitimin müstesna bir örneği olmuşlardır. Yine, içe doğru derinleşmiş, tüm varlığa şefkat nazarıyla bakan bir dindarlığı temsil etmişlerdir. Türk çalışma hayatında, asırları aşan birikimlerden çıkan bir iş ahlakının oluşmasını ve kültürleşmesini sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

- ABUŞOĞLU, Ömer, “ Bütün Yönleriyle Ahilik ve Loncalar”, Ankara Ticaret Odası Dergisi, S:12, 1972.
- ANADOL, Cemal, Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- ARSLANOĞLU, İbrahim, “Ahilikte Eğitim ve Mesleki Kontrol”, Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, S:37,38,39, 1986.
- BAYRAM, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991.
- BAYRAM, Sadi, “Türkler’de Esnaf Teşkilatı Ahilik ve Loncalar”, Milli Kültür Dergisi, C:1, S:7, 1977.
- CUNBUR, Müjgan, “Ahilerin Kurduğu Yerleşim Merkezleri”, Türk Kültürü Dergisi, S:277, 1986.
- ÇAĞATAY, Neşet, “Anadolu Türkleri’nin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler-Bu Alanda Ahiliğin Etkileri”, Belleten Dergisi, C:LII, S:203, 1988 den ayrı basım, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988.
- ÇAĞATAY, Neşet, “Fütüvvetnameler nedir ? Niçin Düzenlenmişlerdir ? ”, VIII. Türk Tarih Kongresi, C:II’den ayrı Basım, Ankara 1981.
- ÇALIŞKAN, Yaşar-İKİZ, M.Lütfi, Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- DEBBAĞOĞLU, Ahmet, “ Esnaf Birliklerinin Bünyesi”, Fikir ve Sanatta HAREKET Dergisi, S:97, 1974.
- DEMİR, Galip, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Ahilik, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- DURKHEİM, Emile, La MaraleProfessionnelle (Meslek Ahlakı), Çev : Mehmet Karasan, M.E.B. Yayınları, Ankara 1949.
- ECER, A. Vehbi, “ Anadolu’da Ahi Evran Zamanında Kültür hayatı”, Türk Kültürü ve Ahilik, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- EKİNCİ, Yusuf, “ Ahilik ve Esnaf Ahlakı”, Standart Dergisi, S:351,1999.
- EKİNCİ, Yusuf, Ahilik ve Meslek Eğitimi, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1990.
- EL MISRİ, Abdus Semi, “İslam’da Ticaret Adabı”,Çev: Ramazan Şimşek, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:XXV, 1981.
- ERKEN, Veysi, Bir Sivil Örgütlenme modeli AHİLİK, Seba Yayınları, Ankara 1998.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı”, İ.Ü.İ.F.M., C:11, İstanbul 1950.
- GÜLERMAN, Adnan –TAŞTEKİL, Sevda, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- GÜLLÜLÜ, Sebahattin, Ahi Birlikleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, “İktisadi Kalkınmamızda Ahiliğin Anlamı ve Önemi”, Ahilik ve Esnaf, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1986.
- HÜLAGU, Metin, “ Ahi Teşkilatının İcra Ettiği Fonksiyonlar ve Cemiyet Üzerindeki Etkileri”, Türk Dünyası Araştırmaları, S:101, 1996.
- İNALCIK, Halil, “Ahilik, Toplum, Devlet”, II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

- KAL'A, Ahmet, "Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S:65, 1990.
- KHALDUN IBN, Muqaddimah, çev. Franz Rosental, London:Routledge and Kegan Paul 1967.
- KOCATÜRK, Saadettin, "Fütüvvet ve Ahilik", XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanatkarların Sosyo-Ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri, Kırşehir 1984.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, T.T.K. Yayınları, Ankara 1976, 1981.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, T.T.K. Yayınları, Ankara 1999.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, , "Türk İstilasından Sonra Anadolu Tarih-i Dinisine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menbaları içinde *Anadolu'da İslamiyet*", İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 75.
- OCAK, A. Yaşar, "Fütüvvet", T.D.V.İ.A.,C:XIII, D.İ.B. Yayınları, İstanbul 1996.
- ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut, Ahilik Teşkilatından Günümüz İşletmelerine İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Anlayışı, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 1997.
- PİTT, Carl Allen, "Ortaçağ Esnaf Birlikleri ve Bilgi İletişimi", Mason Dergisi, (The New Age_ Kasım 1980 den), S: 40-41, 1981.
- SOYKUT, Refik, Orta Yol Ahilik, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara 1971.
- SÜLEMİ, Abdi'r-Rahman,, *Tasavvufta Fütüvvet*,çev. Süleyman Ateş, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1977.
- ŞAHİN, İlhan, "Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülahazalar ve Vesikalar", Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1986.
- ŞEKER,Mehmet, İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal_Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- TABAKOĞLU, Ahmet, " Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanatkarların Sosyo- Ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri, Kırşehir 1984.
- TABAKOĞLU, Ahmet, " Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- TABAKOĞLU, Ahmet, "Ahilik ve Gençlik", Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1986.
- TAESCHNER, Franz, " İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", Çev. Fikret Işıltan, İ.Ü.İ.F.M., C: 15, S: 1-4, 1953-1954,
- TAESCHNER, Franz, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Çev: Semahat Yüksel, Belleten Dergisi, C: 36-72, S:141-144, Ankara 1972.
- TORUN, Ali, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- ULUSOY, Ayşe, " Devlet Ana Romanında Ahilik Teşkilatı", Milli Folklor Dergisi, C:5, S:36, 1997.
- USLU, Mustafa, "Ahi Birlikleri ve Loncalar", Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, S:14, 1982.
- ÜLGENER, Sabri F. İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Der Yayınları, İstanbul 198.
- ÜLGENER, Sabri F., Zihniyet ve Din, Der Yayınları, İstanbul 1981.
- YAMAN, Abdullah, "Osmanlı Toplumunda Ticaret ve Zanaatin Organizasyonu", İlim, Kültür ve Sanatta GERÇEK Dergisi, C:2, S:6, 1974.